

THE STUDY OF THE BORDER PROBLEM OF AFGHANISTAN AND PAKISTAN IN THE RESEARCH OF LOCAL SCIENTISTS

Sardor RAKHIMOV

Student

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: UNAMA, "Taliban" movement, Durand Line, Pashtunistan, Afghan Turkestan, "Afghan Pandora's box", "Afghan Dualism", "April Revolution"

Received: 20.06.23

Accepted: 22.06.23

Published: 24.06.23

Abstract: This article discusses the Afghan conflict, its impact on the Central Asian region, and local scholars who have studied the border issues between Afghanistan and Pakistan. Also, their activities, analytical opinions and scientific works on the Afghan problem, the Durand Line and the issue of "Pashtunistan" are described in detail.

MAHALLIY OLIMLAR TADQIQOTLARIDA AFG‘ONISTON VA POKISTON CHEGARA MUAMMOSINING O‘RGANILISHI

Sardor RAHIMOV

Talaba

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: UNAMA, "Tolibon" harakati, Dyurand chizig‘i, Pashtuniston, Afg‘on Turkistoni, "Afg‘on Pandora qutisi", "Afg‘on dualizmi", "Aprel inqilobi"

Annotatsiya: Mazkur maqolada afg‘on mojarosi, uning Markaziy Osiyo mintaqasiga ta’siri hamda Afg‘oniston va Pokiston o‘rtasidagi chegara muammolarini tadqiq etgan mahalliy olimlar xususida so‘z yuritilgan. Shuningdek, ularning faoliyati, afg‘on muammosi, Dyurand chizig‘i va "Pashtuniston" masalasi to‘g‘risida tahliliy fikr-mulohazalari hamda ilmiy ishlari haqida batafsil bayon etilgan.

ИЗУЧЕНИЕ ПОГРАНИЧНОЙ ПРОБЛЕМЫ АФГАНИСТАНА И ПАКИСТАНА В ИССЛЕДОВАНИЯХ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ УЧЕНЫХ

Сардор РАХИМОВ

Студент

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: МООНСА, движение «Талибан», линия Дюрана, Паштунистан, Афганский Туркестан, «афганский ящик Пандоры», «афганский дуализм», «апрельская революция»	Аннотация: В данной статье рассматривается афганский конфликт, его влияние на регион Центральной Азии, а также отечественные ученые, изучавшие пограничные вопросы между Афганистаном и Пакистаном. Также подробно описывается их деятельность, аналитические заключения и научные работы по афганской проблеме, линии Дюрана и проблеме «Паштунистан».
---	---

KIRISH

Afgʻoniston va Pokiston oʻrtasidagi chegara muammosining mintaqaviy va global xavfsizlikka, mintaqalararo hamkorlik istiqboliga taʼsiri yuqori boʻlganligi sababli ushbu mojaro har doim tadqiqotchilar, mutaxassislar tomonidan katta qiziqish bilan oʻrganilib kelingan. Jumladan, ushbu muammo bir qator yirik mahalliy olimlar tadqiqotlarining asosiy mavzusi boʻlib, chuqur tadqiq etilgan.

ASOSIY QISM

Afgʻon muammosi va Afgʻonistondagi harbiy-siyosiy, etnosiyosiy vaziyat, shuningdek, unga tashqi kuchlarning taʼsiri masalalari boʻyicha yirik tadqiqotlar olib borgan mahalliy afgʻonshunos olim, siyosiy fanlar doktori, professor Abdusamat Haydarov hisoblanadi. A.Haydarov uzoq yillar davomida Eron va Afgʻonistonda diplomatik faoliyat olib borgan. Jumladan, 1996-1999-yillarda Oʻzbekiston Respublikasining Eron Islom Respublikasidagi Favqulodda va muxtor elchisi, 2009-2014-yillari BMTning Afgʻonistonga koʻmaklashish missiyasi boʻyicha maxsus missiyasi (UNAMA)ning Janubiy mintaqaviy idorasi rahbari, 2014-2016-yillarda esa UNAMAning siyosiy masalalar boʻyicha boʻlimi boshligʻi lavozimlarida faoliyat koʻrsatgan. A.Haydarov *“Eron Islom Respublikasi tashqi siyosatida Markaziy Osiyo”* (Центральная Азия во внешней политике Исламской Республики Иран) nomli dissertatsiyasida XX asr oxirlarida Afgʻonistondagi beqaror vaziyat, afgʻon omilining Eron-Pokiston munosabatlariga hamda Markaziy Osiyodagi xalqaro munosabatlar jarayoniga taʼsirini batafsil tahlil etgan. Afgʻonshunos olim mazkur dissertatsiyada Afgʻoniston-Pokiston chegarasidagi vaziyat, jumladan, “Tolibon” harakatining paydo boʻlish sabablari xususida

qimmatli ma'lumotlarni keltirib o'tgan. Masalan, muallif dissertatsiyada "80-yillarning oxiridan boshlab Pokiston maxsus xizmatlari orqali AQSh tomonidan moliyalashtirilgan, Pokiston madrasasini tamomlagan hamda afg'on bitiruvchilari hisoblangan "Tolibon" harakati 1994-yil bahorida Afg'onistonning janubiy viloyatlarida shakllangan"[1], deb yozadi. Shuningdek, A.Haydarov ilmiy maqolalarida Afg'oniston-Pokiston chegarasida vujudga kelgan ayrim radikal diniy tashkilotlarning Afg'oniston va mintaqa xavfsizligiga ta'siri[2] masalalari haqida qiziqarli va tahliliy ma'lumotlarni keltirib o'tadi.

O'zbekistondagi afg'onshunoslik maktabining yirik namoyondasi, "O'zbekiston-Afg'oniston" do'stlik jamiyati raisi, filologiya fanlari doktori, professor Abdurahim Mannonov hisoblanadi. A.Mannonovning mehnat faoliyati Afg'oniston bilan chambarchas bog'liq. Jumladan, 1965-yil Afg'onistonning Kobul universiteti tinglovchisi, 1971-1974-yillarda Afg'onistonda pashtu tilidan tarjimon, 1977 va 1983-yillarda esa xizmat safarida bo'lgan. 2018-yildan e'tiboran O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan tashkil etilgan "O'zbekiston-Afg'oniston" do'stlik jamiyati raisi sanaladi. A.Mannonovning o'zi ta'kidlaganidek: "O'zbekiston-Afg'oniston" do'stlik jamiyatining ochilishi tarixiy voqea bo'lib, shu vaqtga qadar ikki davlatlar tarixida Afg'oniston bilan do'stlik aloqalarni o'rnatishga yordamlashadigan jamiyat mavjud bo'lmagan edi[3]. Sharqshunos-afg'onshunos olimning pashtu tili, pashtunlar hayoti va faoliyati haqidagi ilmiy tadqiqotlari yosh afg'onshunos tadqiqotchilar uchun birlamchi manbalar bo'lib xizmat qiladi. Jumladan, A.Mannonov "Sharqshunoslik masalalari" nomli maqolalar to'plamida Afg'oniston atamasining pashtunlar o'lkasi sifatida foydalanilganiga ishora qilib quyidagicha yozadi: "XII asrga oid manbalarda "Afg'oniston" atamasini, dastlab, hozirgi geografik hududga ega bo'lgan mamlakat ma'nosida emas, balki bugungi Afg'oniston va Pokiston o'rtasidagi mushtarak chegaraning ikki tomonida joylashgan Sulaymon tog'laridan to Hind daryosigacha ulanib ketgan hududlarda yashovchi "afg'onlar (pashtunlar) o'lkasi" ma'nosida ishlatilgan. Afg'onistonning hozirgi geografik hududi XIX asrning oxiriga kelib qaror topdi va uning shimoliy, shimoli-g'arbiy va sharqiy hududlarida qadim-qadimdan yonma-yon yashab kelgan o'nlab xalq va elatlar ham pashtunlar qatori "Afg'oniston" nomli mamlakatning aholisiga aylandilar"[4].

Afg'oniston va Pokiston munosabatlarini tadqiq etgan olimlardan siyosiy fanlar nomzodi, dotsent Shoislom Akmalovning ilmiy tadqiqotlari alohida ahamiyat kasb etadi. Sh.Akmalov 1975-1979-yillar Afg'onistonda tarjimon sifatida, 1989-1991-yillarda esa SSSRning Mozori Sharif shahridagi Bosh konsulxonasida attashe lavozimida faoliyat ko'rsatgan. 2002-yilda *"Zamonaviy Pokiston-Eron munosabatlarida afg'on inqirozini hal qilish muammosi"* (*Проблема афганского урегулирования в современных пакистано-иранских отношениях*)

mavzusida siyosiy fanlar nomzodi ilmiy darajasini olish uchun nomzodlik dissertatsiyani himoya qilgan. Sh.Akmalov mazkur dissertatsiyasida Pokiston va Eron Islom Respublikalarining Afg'onistondagi siyosiy vaziyat bo'yicha pozitsiyasi va olib borayotgan siyosatini chuqur tahlil etgan holda afg'on muammosiga nisbatan ushbu davlatlarning yondashuvlaridagi o'zaro yaqinlik, ba'zi o'rinlarda esa manfaatlar to'qnashuvini ko'rish mumkin ekanligini yozadi: "Islomobod "Tolibon"ni Afg'oniston va Markaziy Osiyodagi geostrategik maqsadlariga erishishning asosiy vositasi sifatida ko'rdi. Tehron, o'z navbatida, Pokistonning bunday siyosatini nafaqat Afg'oniston, balki Markaziy Osiyo davlatlari manfaatlariga asosiy xavf sifatida baholadi. Aynan shu omil Eronning Rossiya va Hindiston bilan birgalikda Pokiston rejalarini amalga oshirish yo'lidagi asosiy to'siq bo'luvchi Shimoliy ittifoqni har tomonlama qo'llab-quvvatlashini ta'minladi"[5]. Afg'onshunos olim "*Afg'oniston chorrahada: muammolar va istiqbollar*" (*Афганистан на перепутье: проблемы и перспективы*) nomli kitobida esa tadqiqotimizga doir e'tiborga molik tahlillarni keltiradi. Xossatan, muallif "Pokistonning Afg'onistonga nisbatan siyosati" to'g'risida qarashlarini quyidagicha bayon etadi: "Pashtunlar ayirmachilik harakatining asosiy sababi 1893-yilda Afg'oniston qiroli Abdurahmon va Britaniya Hindistoni Tashqi ishlar bo'yicha kotibi Mortimer Dyurand o'rtasida tuzilgan 2640 km uzunlikdagi "Dyurand chizig'i" masalasidir. Ushbu chegara muammosi 1949-yildan boshlab Afg'oniston-Pokiston o'rtasidagi hududiy muammoga aylandi. Alohida ta'kidlash joizki, "Dyurand chizig'i"ni Afg'onistonda na qiroli, na Xalq Demokratik Partiyasi (XDP), na "Tolibon" va na Hamid Karzay davridagi birorta hukumat tan olmadi"[6].

Afg'onistondagi beqaror siyosiy vaziyat va uni Markaziy Osiyo davlatlari bilan aloqalarga ta'siri xususida ilmiy izlanishlar olib borgan olim, siyosiy fanlar doktori, professor Nihola To'laganovadir. N.To'laganova 2006-yil "*Markaziy Osiyodagi yangi xavfsizlik tizimi shakllanishi sharoitida afg'on mojarosi va uning oqibatlari*" [7] (*Афганский конфликт и его последствия в контексте становления новой системы безопасности в Центральной Азии*) mavzusida siyosiy fanlar doktori ilmiy darajasini olish uchun doktorlik dissertatsiyani himoya qilgan. N.To'laganova mazkur dissertatsiyasida afg'on mojarosining paydo bo'lishi va rivojlanishi, uning qo'shni mintaqalarga ta'siri haqida o'zining tahliliy fikr-mulohazalarini, shuningdek, Markaziy Osiyo davlatlarining tashqi siyosatida afg'on mojarosi va ularning mintaqada yangi xavfsizlik tizimini shakllantirishdagi yondashuvlari to'g'risida ilmiy qarashlarini yozadi. N.To'laganova "*Markaziy Osiyodagi zamonaviy xalqaro munosabatlarda afg'on omili*" (*Афганский фактор в современных международных отношениях в Центральной Азии*) nomli monografiyasida afg'on mojarosi haqida yozar ekan, uni 1970-yillar oxiridagi ikki qutbli dunyo qarama-qarshiligi mahsuli sifatida talqin etadi. Shuningdek,

Afg'onistonda "Tolibon" harakati, global va mintaqaviy aktor bo'lgan davlatlar: AQSh, Xitoy, Rossiya Eron va Pokiston tashqi siyosatida afg'on vektori xususida to'xtalib, O'zbekistonning afg'on mojarosini hal qilish jarayonlaridagi ishtiroki haqida qimmatli ma'lumotlar keltiradi. E'tiborli jihat, muallif makzur monografik tadqiqotida quyidagicha tahlillarini keltiradi: "Afg'oniston va Pokiston o'rtasidagi munosabatlarning eng bahsli masalasi shuki, pashtunlar yashaydigan chegara hududlari maqomi to'liq belgilanmagan. Pokiston va Afg'onistonni hatto chegara ham emas, balki Dyurand chizig'i ajratib turadi. Afg'onistonning birorta hukumati inglizlarning Hindistondan chiqib ketishi bilan uni to'liq davlat chegarasi sifatida tan olmadi"[8].

Afg'oniston va Pokiston o'rtasidagi chegara masalalari, xossatan, "Dyurand chizig'i" muammosi borasida izchil izlanishlar olib borgan afg'onshunos olim (PhD) Suhrob Bo'ronovning tadqiqotlari va ularda keltirilgan ilmiy-tahliliy fikr-mulohazalar nihoyatda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Jumladan, olim Dyurand chizig'ini Afg'oniston muammosini hal etishning asosiy kaliti deb baholashi hamda bu chiziqni "Afg'on Pandora qutisi" degan atama bilan izohlashi bo'lg'usi afg'onshunoslik tadqiqotlari uchun yangi ufqlarni ochib berdi. Ayniqsa, u Afg'onistonga oid siyosiy tadqiqotlarda yangi "Afg'on dualizmi" nazariyasini ishlab chiqib, uni ikki guruhga ajratadi: "Afg'on milliy dualizmi" va "Afg'on mintaqaviy dualizmi". Muallif "Afg'on mintaqaviy dualizmi" nazariyasida Afg'onistonni jo'g'rofiy jihatdan Markaziy Osiyo yoki Janubiy Osiyoning bir qismi ekanligi bilan bog'liq dualistik bahs-munozaralarni o'rta tashlaydi va ularning har birini asoslab beradi. Uning xulosasiga ko'ra, Afg'oniston Markaziy yoki Janubiy Osiyoning bir qismi emas, balki ikki mintaqani o'zaro bog'lab turuvchi "ko'pri" bo'lishi lozim. Shuningdek, S.Bo'ronov o'z ilmiy izlanishlarida Dyurand chizig'i bo'yicha Afg'oniston va Pokiston davlatlarining pozitsiyasini o'zaro tahlil etgan holda muammoni bartaraf etilishi Afg'onistondagi mustahkam tinchlikka zamin yaratadi, deb xulosa qiladi. Bunday fikr-mulohazalar S.Bo'ronovning *"Afg'onistonda tinchlik va barqarorlik o'rnatish jarayonlarida O'zbekiston geosiyosati"* nomli monografiyasida[9] ham o'z aksini topgan. Pokistonning Afg'onistondagi siyosiy vaziyatga ta'siri, pashtunlar bilan bog'liq etno-hududiy muammolar, "Tolibon" harakatining Afg'oniston siyosiy sahnasida paydo bo'lishi sabablarini chuqur o'rganishda aynan ushbu monografik tadqiqotda keltirilgan ma'lumotlar katta o'rin egallaydi. Bundan tashqari, afg'onshunos olim *"Dyurand chizig'i - afg'on muammosining kaliti"* (*The Durand line – Key of the Afghan problem*)[10] nomli ilmiy maqolasida "Dyurand chizig'i" muammosining ildizlarini atroflicha yoritib, ushbu chiziqning tarixiy, etnik va geosiyosiy jihatlarini chuqur tahlil etadi.

Afg'onshunos olimlar orasida yuridik fanlari doktori, professor Inomjon Boboqulov ham alohida ajralib turadi. I.Boboqulov *"Afg'oniston: lug'at-ma'lumotnoma"*[11] kitobida

Afgʻonistonga doir siyosiy, harbiy, huquqiy atamalarga batafsil izoh berilgan. Xususan, muallif “Dyurand chizigʻi” va “Pashtuniston” toʻgʻrisida alohida toʻxtalib oʻtgan. Bundan tashqari, afgʻon jamiyatida katta mavqe va siyosiy kuchga ega boʻlgan shaxslar haqida ham qimmatli maʼlumotlar oʻrin olgan ushbu lugʻat soha mutaxassisarlari uchun nodir qoʻllanma boʻlib xizmat qilmoqda.

Afgʻoniston va Pokiston oʻrtasidagi chegara muammolarining mintaqaviy xavfsizlikka taʼsiri, Afgʻonistondagi harbiy-siyosiy vaziyat hamda chegara xavfsizligi borasida ham mahalliy olimlar tomonidan ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan boʻlib, ular orasida yuridik fanlari nomzodi, dotsent Poʻlat Makkamboyevning ilmiy izlanishlari alohida eʼtiborga molikdir. Olimning Afgʻonistonda yuz berayotgan siyosiy jarayonlar, beqaror vaziyat hamda uning Markaziy Osiyo mintaqasidagi davlatlar xavfsizligiga taʼsiri haqida ilmiy izlanishlari muhim ahamiyat kasb etadi. P.Makkamboyev *“Afgʻonistondagi harbiy-siyosiy vaziyat va uning Markaziy Osiyo davlatlarining chegara xavfsizligiga taʼsiri” (Военно-политическая ситуация в Афганистане и ее влияние на пограничную безопасность государств Центральной Азии)* nomli monografiyasida Afgʻoniston davlati tashkil etilishidan to XXI asrning boshlarigacha boʻlgan tarixiy voqea-hodisalar, Afgʻoniston siyosiy hayotidagi turli oʻzgarishlar, xossatan, 1978-yilgi “Aprel inqilobi” (“Savr inqilobi” deb ham ataladi) va SSSR qoʻshinlarining Afgʻonistonga kiritilishi va olib chiqib ketilishi haqida atroflicha maʼlumotlar uchraydi. Muallif kitobda afgʻon mojarosining keskinlashuvi hamda uning Markaziy Osiyo mintaqasidagi taʼsiri, jumladan, Tojikistondagi “birodarkushlik urushi”, bundan tashqari, Afgʻonistonda “Tolibon” rejimi, Afgʻoniston boʻyicha Bonn va London kelishuvlari toʻgʻrisida ham oʻzining tahliliy qarashlarini yozgan. Shuningdek, muallif Dyurand chizigʻini yaratilishiga asos boʻlgan bitimni imzolanishi haqida quyidagicha yozadi: “Pashtun qabilalarini harbiy kuch vositasida taʼsir doirasiga olish mumkin emasligiga ishonch hosil qilgan Britaniya Vazirlar Mahkamasi Afgʻoniston amiri bilan vaziyatni afgʻon-hind chegarasini delimitatsiya qilish boʻyicha diplomatik muzokaralar orqali hal etishga qaror qiladi. Ingliz mustamlakachi rejimi tomonidan olib borilgan kuchli siyosiy bosim ostida Amir Abdurahmon 1893-yil 12-noyabrda Dyurand taklif qilgan shartnoma matnini imzolashga majbur boʻladi”[12].

Afgʻonistonda davlatchilik asoslari vujudga kelishi va shakllanishini siyosiy fanlar boʻyicha falsafa doktori (PhD) Rustam Rashidov tadqiq etgan. R.Rashidov oʻzining *“Afgʻonistonda davlatchilik masalasi: tarix va hozirgi zamon”* nomli monografik tadqiqotida Afgʻonistonning Durroniylar davlati tashkil etilishidan 2001-yilgacha boʻlgan tarixdagi muhim voqeliklarni tahlil qilgan. Olim oʻz tahlillarini quyidagicha yozadi: “Dyurand bitimini inglizlar tomonidan olib borilgan afgʻon davlati ichki ishlariga aralashish siyosatining eng yuqori

cho‘qqisi sifatida ta’kidlab ko‘rsatish mumkin. Shunisi e’tiborliki, Dyurand bitimini uni majburan imzolagan afg‘on davlati hukmdori Abdurahmondan so‘ng birorta ham afg‘on davlatining rahbari yoki hokimiyatni boshqargan hukumat tan olmagan”[13]. Shuningdek, R.Rashidov o‘zining *“Afg‘on davlatchiligi shakllanishiga xalqaro va mintaqaviy jarayonlarning ta’siri”* nomli dissertatsiyasining avtoreferatida Dyurand kelishuvi va undan ko‘zlangan maqsadlar to‘g‘risida quyidagicha to‘xtalib o‘tadi: “1893-yilgi Dyurand bitimiga ko‘ra, chegara chizig‘ining o‘ng tomonida qolgan Peshovar shahri, Vaziriston va pashtunlar istiqomat qiladigan bir qator hududlarga bo‘lgan Afg‘onistonning da’vosiga javoban Britaniya hukumati afg‘on davlatini mamlakat shimolidagi hududlarni qo‘shib olishni va u yerda o‘z hokimiyatini mustahkam o‘rnatishga undaganligi ma’lum bo‘ladi”[14]. R.Rashidov inglizlar ushbu xatti-harakati bilan bir qator maqsadlarni ko‘zlaganligi haqida yozar ekan, ulardan ikkitasi haqida ajratib ko‘rsatadi. *“Birinchidan*, Chor Rossiyasi sarhadlarining Hindistondagi Britaniya mulklari bilan bevosita chegaradosh bo‘lib qolishini oldini olishga ko‘zlangan bo‘lsa, *ikkinchidan*, Dyurand bitimi natijasida afg‘on davlatidan ajratib olingan va Hindistondagi Britaniya mulklariga qo‘shib yuborilgan hududlar uchun mamlakat shimolidagi yerlar (Afg‘on Turkistoni yoki Janubiy Turkiston) o‘ziga xos badal vazifasini o‘tashi kerak edi. Dyurand bitimi natijasida Buyuk Britaniya tomonidan afg‘on davlatidan ajratib olingan janubiy-sharqiy hududlar uchun mamlakat shimoli (Afg‘on Turkistoni yoki Janubiy Turkiston)ni afg‘on davlati tarkibiga qo‘shishga undash va mazkur jarayonda ishtirok etish orqali o‘sha davr ingliz hukumatining o‘ziga xos siyosat yuritganligi dalillangan”[14]. Bundan tashqari, R.Rashidov *“Geosiyosiy omil – Afg‘onistondagi vaziyatga ta’sir etuvchi omil sifatida”* [15] nomli ilmiy maqolasida yirik kuch markazlari – AQSh, Rossiya va Xitoyning Afg‘onistondagi geosiyosiy manfaatlari xususida batafsil to‘xtalib o‘tgan.

Tarix fanlari nomzodi Natalya Xonning *“Pokiston va afg‘on inqirozi (1979-yil dekabr – 1988-yil aprel)”* (Пакистан и афганский кризис (декабрь 1979 г. - апрель 1988 г.)) mavzusidagi dissertatsiyasi avtoreferatida Sovet qo‘shinlarining Afg‘oniston hududiga kiritilishi, *“Afg‘on muammosi”*ning Pokiston ichki va tashqi muhitiga ta’siri, shuningdek, 80-yillardagi afg‘on inqirozini hal etishda Pokistonning qo‘shgan hissasi kompleks ravishda tadqiq qilgan. Mazkur dissertatsiyada olim Pokiston tashqi siyosatida qo‘shni Afg‘onistondagi ahvolning keskinlashuvi bilan bog‘liq jiddiy o‘zgarishlarni quyidagicha tahlil etadi: *“Birinchidan*, Pokiston 1979-yilgacha xalqaro maydonda yakkaqatib qo‘yilgan vaziyatdan xalos bo‘ldi. Ikkinchidan, Pokiston-Amerika va Pokiston-Saudiya aloqalari rivojlanib ketdi, Xitoy va Eron bilan muntazam fikr almashuvlar yo‘lga qo‘yildi. Shunday vaziyatda 1982-yildan boshlab *“afg‘on muammosi”* masalasida Pokistonning xalqaro maydondagi faoliyatining asosiy yo‘nalishlari shakllandi”[16].

N.Xonning sovet-afg'on urushi yillarida Afg'onistondagi harbiy-siyosiy vaziyatga Pokistonning hal qiluvchi o'rni va ta'siri xususidagi quyidagi fikr-mulohazalari alohida ahamiyat kasb etadi: "Pokiston Afg'onistondagi harbiy mojaroni tinch yo'l bilan hal etish bo'yicha BMT rahbarligi ostida o'tgan Jeneva muzokaralari jarayonlarida ishtirok etdi. Pirovardida bu muzokaralar 1988-yil aprelda yakunlovchi bitimlarni imzolanishi bilan tugadi. Ulardagi markaziy o'rinni tutuvchi shartlarga ko'ra, Afg'onistondan sovet qo'shinlari butkul va so'zsiz olib chiqib ketildi, biroq mintaqaviy xavfsizlikni beqarorlashtirishning bugungi kundagi asosiy omili Afg'onistonning o'zidagi nizoni hal eta oladigan mexanizmning yo'qligi sababli bu hujjatni imzolanishi afg'on inqirozini muvaffaqiyatli va keng qamrovli hal etish uchun yetarli bo'lmay qoldi"[16]. Darhaqiqat, olimaning Afg'onistonning o'zidagi ichki muammolarni hal etish zarurati to'g'risidagi xulosasi hozirgi kunda ham soha tadqiqotchilari uchun dolzarb tadqiqot obyekti bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Umuman, mahalliy olimlar tadqiqotlarida afg'on mojarosiga oid ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilgan. Yuqorida nomlari ta'kidlangan bir qator ilmiy ishlarda Afg'oniston va Pokiston o'rtasidagi chegara muammosi qisman tadqiq etilgan, ammo aynan "Dyurand chizig'i" muammosi va uning mintaqaviy hamda xalqaro xavfsizlikka ta'siri masalalari kengroq va chuqur o'rganilmagan. Faqatgina S.Bo'ronovning "Dyurand chizig'i – afg'on muammosining kaliti" deb nomlangan maqolasi, ma'lum ma'noda, ushbu muammoni yanada batafsilroq o'rganishga chorlaydi, deb aytish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Хайдаров А.А. (1996) Центральная Азия во внешней политике Исламской Республики Иран. Дисс. док. полит. наук. – Т.: – С.285.
2. Хайдаров А.А. (2020) Мусульманское духовенство vs. власть в современном Афганистане: взгляд из Узбекистана // Мир и безопасность, Вестник РУДН. Серия: Международные отношения. Vol. 20. No. 4.
3. Маннонов А.М. (18.09.2018) "O'zbekiston – Afg'oniston" do'stlik jamiyatining taqdimoti // Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi. <http://interkomitet.uz/boshqa/o-zbekiston-afg-oniston-do-stlik-jamiyatining-taqdimoti/>
4. Маннонов А. (2022) Шарқшунослик масалалари. –Т.: Фан. – Б.111.
5. Акмалов Ш.И. (2002) Проблема афганского урегулирования в современных пакистано-иранских отношениях. Дисс. канд. пол. наук. – Т.: 171 с.
6. Акмалов Ш. (2014) Афганистан на перепутье: проблемы и перспективы. Lambert Academic Publishing. 44 с.

7. Туляганова Н.У. (2006) Афганский конфликт и его последствия в контексте становления новой системы безопасности в Центральной Азии: дисс. доктора политических наук. – Ташкент. 329 с.
8. Туляганова Н.У. (2004) Афганский фактор в современных международных отношениях в Центральной Азии. –Т.: Фан. – С.83.
9. Бўронов С.М. (2021) Афғонистонда тинчлик ва барқарорлик ўрнатиш жараёنларида Ўзбекистон геосиёсати. Монография. – Т.: EFFECT-D. – Б.204.
10. Buranov S. (February 2020) The Durand line – Key of the Afghan problem. International Journal of Scientific & Technology Research. Volume 9, Issue 02. Retrieved from <http://www.ijstr.org/final-print/feb2020/The-Durand-line-Key-of-the-Afghan-problem.pdf>
11. Бобокулов И.И. (2021) Афғонистон: Луғат - маълумотнома. – Т.: Complex Print. 248 б.
12. Маккамбаев П.А. (2013) Военно-политическая ситуация в Афганистане и ее влияние на пограничную безопасность государств Центральной Азии. Ташкентский гос. юридический ин-т. – Т.: Адолат. 544 с.
13. Рашидов Р.Р. (2017) Афғонистонда давлатчилиқ масаласи: тарих ва ҳозирги замон. – Т.: “Навруз” нашриёти. 264 б.
14. Rashidov R. (2018) Афғон давлатчилиғи шаклланишига халқаро ва минтақавий жараёнларнинг таъсири. Сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент. 48 б.
15. Rashidov R. (2013) Геосиёсий омил – Афғонистондаги вазиятга таъсир этувчи омил сифатида. Шарқшунослик №2. – Б.136-141.
16. Хан Н.Ю. (1997) Пакистан и афганский кризис. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата исторических наук. Тошкент.